

Бројеви

Бројеви су се у прасловенском (и у стсл.) мијењали по падежима.

Најкрупнија промјена која је захватила морфолошку категорију броја јесте ишчезавање промјене по падежима. Данас је деклинација простих бројева сведена на минимум. Углавном су промјену задржали бројеви *један* и *два*, а у савременом српском (стандардном) језику у знатној мјери и бројеви *три* и *четири*. Прости бројеви *један*, *два*, *три* и *четири* понашали су се у језику као придјиви и слагали су се са именицама у роду броју и падежу, док су бројеви од *пет* надаље били бројне именице и имали су све падежне форме. Током времена ове бројне именице постале су непромјењиве (након доласку на Балкан), а та њихова непромјенљивост проширила се и на бројеве испод *пет* тако да данас само број *један*, *једна*, *једно* има комплетну промену - као замјенице.

Број *један* (некада **ѿдѣнѣ** и **ѿдинѣ**, ж. р. **ѿдина ѿдѣна**) мијењао се првобитно по замјеничкој деклинацији, данас по замјеничко-придјевској деклинацији (може да има и замјеничку и придјевску промјену):

Г. јѣднога и јѣднѣга.

Бројеви *два* и *оба* имали су посебну двојинску промјену, ослоњену на замјеничку. Број *два* је гласио: **дѣва** (м.р.) • **дѣвѣ** (ж. и ср. р.). Облик *два* (Н/А/В) постала је временом заједничка и за средњи род (број *два* се од 14. вијека почео употребљавати и за с. род), образовани су облици Г. *двају* и ДИЛ *двѣма*. Према старом **дѣвѣ** (НАВ) формирани су облици са **ѣ** у основи, који су уопштени за женски род: Г. **дѣѣю** ДИЛ. **дѣѣма**.

Бројеви *три* и *четири*. Старе форме за *три* (**триѿ**) и *четири* (**чѣтиреѿ**) елиминисани су из језика и њихово мјесто су заузели некадашњи облици акузатива мушког рода. Овај процес условљен је тиме што су НА једнаки у женском и средњем роду. У штокавском је нестало обличке разлике између родова у номинативу. У осталим падежима је промјена ослоњена на број *два*: *трију*, *четирју*; *трима*, *четирма*.

Код свих осталих бројева још од 15. вијека коси падежи се замјењују облицима НА. Тај процес захвата и број *два*, још чешће број *три*, највише код *четири*. Бројеви од *пет* до *десет* сасвим су изгубили промјену (они су се првобитно мијењали по *ѿ*-основама). За разлику од штокавског, у чакавском и кајкавском су бројеве од 5 до 10 задржали промјену.

Бројеви 11-19 формирани су на сљедећи начин: **ЋДИНЪ НА ДЕСАТЕ· ДЕВАТЬ НА ДЕСАТЕ**. Ове конструкције су доживјеле фонетске промјене, дисимилацијом и редукијом гласова добијене су данашње форме (*једанаест, дванаест...*)

Бројеви *двадесет – педесет – деведесет*: Број *двадесет* некада је гласио **ДЪВА НА ДЕСАТИ**. Форма *двадесет* добијена је фонетски промјенама, а форма *двадесет* (без –и на крају) добијена је онда када је облик *двадести* постао редни број (тада је *двадесет* преузело функцију основног броја). Бројеви 50...90 гласили су **ПАТЬ ДЕСАТЬ· ДЕВАТЬ ДЕСАТЬ** што је фонетским путем дало *педесет, деведесет...*

Број **сѣто** представљао је некада именицу средњег рода ђ-деклинације, која се мијењала по падежима.

Бројеви *двјеста, триста, четиристо* постали су од старих облика **ДЪВѢ СѢТѢ· ТРИ СТА· ЧЕТЫРИ СТА**. За 200 је добијено *двјеста / двеста*, према њему је настало *триста*. Форма *четиристо* развила се под утицајем простог броја *сто*. Форма *четири стотине* добијена је од именице *стотина*.

Бројеви 500-900. Према старијем **ПАТЬ СѢТѢ ... ДЕВАТЬ СѢТѢ** очекивали би се облици *пет сат, девет сат...* Ови се облици јављају у старијим споменицима. Облици *петсто, деветсто* настали су припајањем простог броја *сто*, а *пет стотина, девет стотина* формирани су помоћу именице *стотина*.

Стара словенска именица *тисућа* употребљавала се у старијем језику, а данас је све више у српском потиснута именицом грчког поријекла: *хиљада*.

КОНЈУГАЦИЈА

Глаголски систем обухвата двије категорије облика: једни облици се **конјугирају** (и то су **лични**, финитни глаголски облици – у којима се предикативношћу изражава однос према лицу); други се **деклинирају** или су **непромјенљиви** (именски/**нелични**/инфинитни глаголски облици – код њих се предикативношћу однос према лицу не одређује).

Лични глаголски облици могу бити прости (састављени од једног глагола) или сложени (у чији састав улазе два или више глаголских облика), а у оквиру њих разликујемо:

1. глаголска времена: проста – презент, аорист, имперфекат; сложена – перфекат, плусквамперфекат, футур, футур егзактни;
2. начине: императив (прост гл.обл) и потенцијал (сложен);
3. глаголска стања/родове: актив (радно стање) и пасив (трпно стање).

Инфинитивни / нелични облици су прости: партиципи (има их пет) деклинирају се, а непромјенљиви су инфинитив и супин.

Сваки глаголски облик састоји се од **коријена**, **основе** и **наставка**. Основу може чинити само коријен (коријенска основа, без тематског вокала – **атематска**), али обично се коријену додаје самогласник (рјеђе два или три гласа) који чини тематски вокал (**тематска** основа).

Глаголске основе

У прасловенском језику (полазећи управо од стања у старословенском), а тако је и у прасрпском (такође и у савременом језику), прости глаголски облици образују се од двије основе које се условно називају: презентска и инфинитивна па се прегледности ради глаголи сврставају по основама. Инфинитивна и презентска основа најчешће се не подударају.

Од презентске основе се граде: презент, партиципи презента и императив, а од инфинитивне остали глаголски облици. Имперфекат се скоро досљедно везује за инфинитивну основу, али има и примјера приближавања презентској основи.

Врсте презентске основе. Презентске основе се сврставају у пет група: 4 **тематске** (изведене од коријена нарочитим основинским наставцима – тематским суфиксима) и једна **атематска** (без основинског – тематског суфикса, једнака са коријеном, што је случај са само малим бројем глагола). Према различитом основинском / тематском наставку, односно његовом одсуству, разликују се:

врсте	тем. суф.	2.л.мн.	3.л.мн.	
1. врста	-e-/-o-	НЕС-Е-ТЕ	НЕС□ ТЪ	<*nes- <u>o</u> -nti
2.	-ne-/-no-	КОС-НЕ-te	КОСН□ ТЪ	<*kos- <u>no</u> -nti
3.	-je-/-jo-	ЗНА- <u>К</u> -ТЕ ПИШЕТЕ <*pis- <u>je</u> -te	ЗНА□ ТЪ ПИШ□ ТЪ	<*zna- <u>jo</u> -nti <*pis- <u>jo</u> -nti
4.	-i-	МОЛ-И-ТЕ	МОЛАТЪ	<*mol- <u>i</u> -nti
5.	атематска	КС-ТЕ ДА-ТЕ		

Врсте инфинитивне основе. Инфинитивна основа, као и презентска може бити једнака са коријеном (коријенска) или изведена нарочитим тематским суфиксом, према чему се разликује 6 врста:

врста	тем. суф.	инфинитив	инф. основа
-------	-----------	-----------	-------------

У 3.л.ј, поред основног облика са наставком –**тъ** у споменицима се јављају и облици без примарног наставка.

У систему конјугације у српском језику дошло је до крупнијих промјена. Глаголска времена су се углавном сачувала изузев у неким дијалектима у којима је дошло до губљења имперфекта и мање аориста. Супин је у српском језику изгубљен (сачуван је у кајкавском, нарочито уз глаголе кретања); инфинитив је (у знатној мјери) изгубљен у призренско-тимочкој дијалекатској зони, а у осталим говорима се чува било у дужој (*гледа-ти, при-ћи*) форми, било у краћој (*гледа-т, при-ћ*). Накадашњи партиципи нијесу сачувани као посебне морфолошко-синтаксичке категорија. (Партицип презента пасива је ишчезао из језика док су остали партиципи прешли у глаголске прилоге и придјеве.)